

SPLITSKE ZASTAVE (1) – ZASTAVE GRADA SPLITA

UDK: 929.922(497.583Split)
92+929.64(497.583Split)
Primljeno: 15. ožujka 2020.
Izvorni znanstveni rad

dr. sc. ŽELJKO HEIMER
Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo
Pazinska 50
10110 Zagreb, HR
zheimer@gmail.com

Rad predstavlja povijesni razvoj vizualnog identiteta grada Splita izražen kroz zastave koje su se rabile ili se rabe kao simboli Splita, koje predstavljaju grad kao samoupravnu jedinicu i tvore snažan element gradskog identiteta i čine značajan dio cjelokupne nacionalne nematerijalne baštine.

Ključne riječi: zastava, veksilologija, grb, heraldika, municipalni simbol identiteta, municipalna zastava, gradska zastava

UVOD

Ovaj rad¹ predstavlja zastave koje su se rabile ili se rabe u Splitu, kao simboli gradskog identiteta, one koje su identificirale Split u raznim razdobljima. Osim simbola feudalnih vladara – Šubića, koji se prvotno pojavljuju u vek-

1 Autor zahvaljuje mnogima koji su pomogli u istraživanju i pripremi ovog rada, a prije svega gđi Elviri Šarić Kostić, kustosici Muzeja grada Splita (MGS) i tom muzeju koji je omogućio uporabu podataka i ilustracija iz muzejske zbirke. Zahvaljujem i gđi Darki Perko Kerum, kustosici u Muzeju grada Splita, za podatke o zastavi pohrvaćene splitske Općine. Također, potrebno je spomenuti Tomislava Todorovića iz Zrenjanina, s kojim autor surađuje u istraživanju srednjovjekovnih portulana, i Arsena Duplančića, voditelja knjižnice splitskog Arheološkog muzeja, koji me ljubazno uputio na neka svoja istraživanja iz svog bogatog opusa splitskih tema. Jednako tako, zahvalan sam Milanu Ivaniševiću, koji mi je višekratno stavio na raspolaganje svoja istraživanja i svoje znanje o povijesti splitskih simbola, te Tomislavu Galoviću za pomoć pri lociranju nekih srednjovjekovnih izvora. Za pomoć pri potrazi za suvremenim propisima o gradskim simbolima dugujem zahvalu Mati Božiću.

silološkoj povijesti Splita, poslije se sve gradske zastave do danas temelje na prikazu sadržaja gradskog pečata odnosno grba.

Gradski pečat i grb izveden iz njega s prikazom pročelja Dioklecijanove palače, najčešće prikazivan uz pratnju dvaju grbova s obje strane zvonika splitske prvostolnice, poslužili su, a i danas služe kao temelj municipalnog identiteta, no sustavan i detaljan pregled splitskih pečata i grbova izlazi izvan okvira ovog rada te se oni ovdje spominju tek koliko je nužno za razumijevanje razvoja municipalnih zastava.

Najstarije zastave koje se povezuju sa Splitom zastave su Bribirskih knezova, tadašnjih feudalnih vladara koji su obnašali vlast u gradu i nad njegovim brodovima u 16. stoljeću. Dolaskom pod mletačku vlast, splitski municipij nema posebne zastave kojom bi se identificirao na brodovima, odnosno u drugim krajevima, a sve do 18. stoljeća nije zabilježeno da je postojala kakva posebna zastava koja bi isticala municipalnu autonomiju u samom gradu. Tada se spominje plavo obojani ukrasni predmet koji se u svečanim prilikama isticao s balkona municipalnih vlasti, ukrašen bijelim ornamentima, no više detalja o njemu iz do sada poznatih izvora ne saznajemo. Tek krajem 19. stoljeća hrvatski orijentirani splitski političari osmišljavaju trobojnu zastavu, temeljenu na heraldizaciji gradskog grba i njegovoj reinterpetaciji u hrvatskim nacionalnim bojama. Takva je trobojnica, kao i u nekim drugim tadašnjim dalmatinskim općinama trebala izraziti nastojanja ujedinjenja nacionalnih teritorija razjedinjenih u Dvojnoj Monarhiji.

Plave se zastave, s bijelim ornamentima, koje uključuju i prikaz pročelja Dioklecijanove palače sa zvonikom, ponovo počinju pojavljivati skromno nakon Drugog svjetskog rata, i to kao zastave pojedinačnih manifestacija i svečanosti. Ove su zastave, ovdje prvi put sustavno prikazane, odigrale važnu ulogu u kreiranju društvene svijesti građana Splita o njegovim identitetskim simbolima, što je kulminiralo početkom devedesetih godina 20. stoljeća, usvajanjem danas službeno usvojenog grba i zastave Grada Splita. Iako ti simboli imaju određenih nedostataka, heraldičko-veksiloloških nedosljednosti i upitnog su legalnog statusa u okviru danas uspostavljenog sustava grbova i zastava jedinica lokalne uprave i samouprave u Republici Hrvatskoj, oni su u posljednjih četvrt stoljeća snažno utkani u svijest Splitskana.

Velika većina ilustracija u ovom radu izrađena je u obliku crteža ne temelju dostupnih izvora, čak i u slučajevima kada postoji sačuvani primjerak zasta-

ve u muzejima ili drugdje. Takav izbor ilustracije možda zahtijeva svojevrsno opravdanje. Naime, veksilološki crtež ima prednost pred dokumentarnom fotografijom konkretnih muzejskih predmeta jer svojom „čistoćom“ prikaza apstrahira elemente koji u stvarnim predmetima (oštećenja, nabori, deformacije, igre svjetla i sjene, neprimjereno osvjetljenje itd.) mogu odvući pozornost od simboličke suštine odnosno identitetskog sadržaja ovih simbola. S druge strane, ovakav izbor ilustracija omogućuje i rekonstrukciju pojedinih primjeraka zastava koje su poznate samo iz pisanih izvora ili su izvori iz kojeg drugog razloga neadekvatni. Pri tome čitatelj treba imati na umu da se pri rekonstrukciji izgleda zastava dopušta poprilična sloboda mašti crtača koji mora nadopuniti u izvoru nedostajuće elemente. *Caveat lector.*

Na koncu, autor je svjestan da postoji cijeli niz zastava koje se sasvim valjano mogu s pravom nazivati splitskima, a koje u ovom radu nisu spomenute. To su prije svega zastave brodarskih tvrtki, jedriličarskih klubova i akademskih institucija sa sjedištem u Splitu, te zastave splitskih postrojbi iz Domovinskog rata, no i neke druge zastave koje iskazuju pripadnost gradu pod Marjanom. Autor priprema prilog kojim će razmotriti i neke spomenute zastave.

O RAZVOJU MUNICIPALNIH ZASTAVA OPĆENITO

Veksilolozi, stručnjaci koji proučavaju zastave, smatraju da su se zastave pojavile u svojem najosnovnijem obliku već u pretpovijesno vrijeme kao identitetski simboli istaknutih vođa tih ranih ljudskih zajednica, kao simboli pobjednika u borbi sa životinjama ili u ratovima s drugim plemenima.² Te rane zastave, ili zastavama slični predmeti, tzv. veksiloidi, imali su oblike raznolikih figura na vrhu motke i često su osim simbolične i identifikacijske funkcije imali i značajnu vjersku i duhovnu ulogu kao svojevrsni totemi. Veksiloide nalazimo kao simbole gradova ili pokrajina, u obliku figurica božanstava na vrhu koplja, već u starom Egiptu kao i u drugim ranim civilizacijama. Već i predklasični gradovi-države imaju svoje stalne simbole u tom obliku, koji se rabe u ceremonijama i u ratnim pohodima.

U europskom civilizacijskom krugu iz rimskog doba nasljeđuju se veksiloidi u obliku rimskih standarda, s likom orla ili drugih životinja na vrhu s tek manjom tekstilnom zastavicom koja visi ispod tog lika, i koja nema identifikacijsku funkciju, a ispod su nerijetko bili i medaljoni s likovima careva –

2 Whitney Smith: *Flags through the ages and across the world.* New York 1975., 12.

božanstava. S druge strane, u Kini već u vrijeme dinastije Šang (16. – 10. st. pr. n. e.) nalazimo slikovne prikaze zastava koje su gotovo identične oblikom suvremenim zastavama od komada platna pričvršćenog jednim svojim rubom na koplje.³ Takve zastave polako razmjenom kulturnog utjecaja dolaze do Europe tek s ekspanzijom islama u 7. st., a do 10. st. već su snažno prisutne u europskoj umjetnosti.

Za razvoj zastava značajni su križarski ratovi u 11. stoljeću, posljedica kojih je razvoj grbova i heraldike. Naime, vitezovi su u ratove odlazili oklopljeni i radi identifikacije imali oslikane svoje simbole, najranije u obliku raznih vrsta i boja križeva, a potom i drugih likova. Kada po njihovu povratku te oznake postaju nasljedne oznake obitelji, nastaju grbovi (i hrvatska riječ grb dolazi od njemačkog *erbe* – nasljedstvo, baština).⁴ Oni postaju neizmjereno popularni ne samo među ratnicima i plemstvom, već i kao simboli svećenika, pučana, ali i korporativnih tijela kao što su bratovštine, cehovi, sveučilišta pa i gradovi. Heraldčki sustav u potpunosti preuzima sve druge sustave simbola identiteta, iako se zastave nikada nisu u potpunosti podvrgle isključivom heraldičkom utjecaju.⁵ Tako se, a osobito kod gradskih zastava, na njima pojavljuju, osim heraldičkih likova, i likovi svetaca zaštitnika, kao i razne druge štovane ikone i drugi neheraldički simboli, vojne zastave uključuju i simbole oružja, narijetko i natpise, a pomorski gradovi usvajaju zastave za uporabu na svojim trgovačkim i ratnim brodovima – koje zbog potrebe lakše identifikacije na daljinu na pučini, moraju biti jednostavnijih oblika od zastava na kopnu.

Gradske zastave općenito gube na važnosti razvojem jakih središnjih država, a osobito od 18. stoljeća te ih u revolucionarnoj 1848. gotovo u potpunosti zamjenjuju novi nacionalni simboli koji se pojavljuju širom Europe, pa tako se pojavljuje i hrvatska trobojnica.⁶ S druge strane, razvojem građanskog druš-

3 Huáng Míngyán (黄明延): *中国旗帜图谱 (Zhōngguó Qízhì Túpǔ) | Atlas of Flags in China*, Peking 2003., 3.

4 Bartol Zmajčić: *Heraldika, sfragistika, genealogija*. Zagreb 1971., 11.

5 „Zastave su univerzalnije kao fenomen političkog znakovlja nego neke druge klase simbola, kao npr. grbovi.“ Whitney Smith: *Prolegomena to the Study of Political Symbols*. Doktorska disertacija, Boston University, 1969., 94. Usp. Željko Heimer: *Identitet Oružanih snaga Republike Hrvatske iskazan zastavama vojnih postrojbi u Domovinskom ratu i nakon njega*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2013., 69.

6 Jelena Borošak Marjanović: *Zastave kroz stoljeća, zbirka zastava i zastavnih vrpca Hrvatskog povijesnog muzeja*. Zagreb 1996., 50.

tva ponovo se osnažuje lokalni identitet u građanskim udrugama raznih vrsta, koje u svoje zastave ponovo uključuju posebne gradske simbole.⁷

Veliki utjecaj na razvoj i širenje uporabe gradskih zastava događa se u drugoj polovici 20. stoljeća. S jedne strane, nove tehnologije izrade zastava, prije svega sitotisak, omogućuju masovnu i jeftinu izradu identičnih zastava, a razvoj grafičkog dizajna snažno utječe na oblikovanje sadržaja zastava. Dok su ranije gradske zastave uglavnom bile ograničene na pojedinačni unikatni primjerak, sada postaju predmeti koji se lako mogu istaknuti širom grada, na gradske ulice i trgove, na zgrade gradske uprave i gdje god se nađe za shodno.

Krajem 20. stoljeća u cijelom se svijetu događa snažna reinvenija municipalnog identiteta i usvajaju se zastave svih razina jedinica lokalne samouprave. Sličan razvoj bilježi se i u Hrvatskoj. Osim toga, i u heraldici dolazi do konsolidacije i tzv. restauracije izvornog jednostavnog heraldičkog stila, koji se tijekom stoljeća degenerirao u neprepoznatljive, raskošne, barokne i krajobrazne likove. Od sedamdesetih godina snažnije se razvijaju i grbovi i zastave općina u zapadnoj Europi, dok je u istočnoj taj razvoj, iako nije u potpunosti izostao, uglavnom morao čekati pad socijalizma.

Ovakav slijed razvoja može se uočiti i kod municipalnih zastava na području Hrvatske, gdje možemo uočiti osam povijesnih faza u kojima bilježimo nastanak zastava sličnih značajki:⁸

1. Zastave opisane u rukopisima i oslikane na portulanima od 13. do 16. st.
2. Pomorske trgovačke zastave od 14. do 17. st.
3. Zastave izvorno gradskih vojnih postrojbi od 17. do 18. st.
4. Zastave građanskih udruga u 19. st.
5. Zastave u Narodnom preporodu u Dalmaciji, krajem 19. st.
6. Zastave stranih veksiloloških sustava, u I. polovici 20. st.
7. Zastave suvremenog grafičkog dizajna, u II. polovici 20. st.
8. Suvremene hrvatske municipalne zastave, u devedesetima 20. st. i u 21. st.

Dakako, za pojedini grad zastave se u pravilu ne pojavljuju u svim navedenim fazama, a rijetko u više od dvije ili tri. Kao što će biti prikazano u ovom radu, splitske se municipalne zastave javljaju u prvoj, petoj, sedmoj i osmoj fazi.

7 Usp. npr. Ante Grubišić: *Povijesne zastave u Muzeju Slavonije do 1945. godine: katalog izložbe (Zastave iz fundusa Muzeja Slavonije)*. Osijek 2017., 70-71.

8 Željko Heimer: *Historical Origins of Contemporary Croatian Municipal Flags*. 27th International Congress of Vexillology, London, England, kolovoz 2017. (zbornik u tisku).

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA SPLITSKIH ZASTAVA

Do sada nije provedeno sustavno istraživanje splitskih zastava. Dok je heraldička historiografija relativno bogata, spominjanje zastava u njoj ili drugim izvorima poprilično je skromno. Među ključnim heraldičkim radovima o Splitu valja izdvojiti radove Cvite Fiskovića,⁹ Urbana Krizomalija,¹⁰ Meri Kunčić¹¹ te, dakako, recentni katalog Elvire Šarić Kostić,¹² koji donosi i poprilično informacija o splitskim zastavama. Grbovi dalmatinskih pa i splitskih plemićkih obitelji obrađuju se u klasičnom radu Friedricha Heyera von Rosenfelda,¹³ te u radovima zadarskih istraživača Miroslava Granića i Denisa Martinovića.¹⁴ Grbove mnogih obitelji objavio je u svojoj bogatoj bibliografiji i splitski istraživač Arsen Duplančić.¹⁵ Za detaljniju heraldičku bibliografiju valja konzultirati rad Galovića i Filipovića.¹⁶

Za splitsku veksilologiju relevantan je itekako i raniji katalog izložbe o *štandarcu*,¹⁷ kao i publikacija o izložbi o 1882. godini u Splitu.¹⁸ Zanimljivosti o isticanju pojedinih zastava sa zvonika splitske prvostolnice prije Drugog svjetskog rata donosi Piplović.¹⁹

- 9 Cvito Fisković: *Najstariji kameni grbovi grada Splita*. Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb n. s. 17/1936., 183-194.
- 10 Urban Krizomali: *Grbovi splitskih nadpastira*. List Biskupije splitsko-makarske, Split 62/1940., br. 11/12, 101-105.
- 11 Meri Kunčić: *Obiteljske palače i grbovi u Splitu u 15. i 16. stoljeću*. Hrvatska revija, Zagreb II/2002., br. 4, 40-47.
- 12 Elvira Šarić Kostić: *Splitski grbovi: Kameniti grbovi iz Muzeja grada Splita / Coats of Arms of Split: Stone Coats of Arms from the Split City Museum*. Split 2018.
- 13 Friedrich Heyer von Rosenfeld: *Der Adel des Königreichs Dalmatien*. Wien 1873.
- 14 Npr. Miroslav Granić, Denis Martinović: *Grbovi i rodoslovlja: iz Povijesnog arhiva u Zadru*, Split 1997. i *Plemstvo Kraljevine Dalmacije 1814. – 1918*. Split 2018.
- 15 Npr. Arsen Duplančić: *Splitski spomenici u Kavanjinovu 'Bogatstvu i uboštvu'*. Kulturna baština, Split VIII/1982, br. 13, 17-34.; Duplančić: *Grbovi obitelji Bolis i Macukat*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split 26/1986, 503-511.; Duplančić: *Mletački lavovi u Splitu*. Kulturna baština, Split 18/1988., 28-37.; Duplančić, Hanja Buble: *Ex libris u biblioteci Arheološkog muzeja u Splitu. Katalog izložbe*. Split 1993.; Duplančić: *Sudbina knjižnice splitske obitelji Martinis-Marchi*. U: *Knjižnica splitske obitelji Martinis-Marchi. Katalog izložbe*. Split 2001., 5-31.; Duplančić, Milan Ivanišević, Slavko Kovačić: *Sveti Dujam: štovanje kroz vjekove*. Split 2004.
- 16 Tomislav Galović, Emir O. Filipović: *Prilog bibliografiji radova o heraldici (s posebnim osvrtom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu)*. Arhivski vjesnik 51/2008., br. 1, 161-228.
- 17 Elvira Šarić: *Izložba 'Štandarac na trgu' prigodom obilježavanja 20. godišnjice upisa Dioklecijanove palače u popis svjetske baštine*. Split 1999.
- 18 Tea Blagajić Januška: *125 godina pohruvačenja splitske općine 1882. – 2007.*, Split 2007.
- 19 Stanko Piplović: *Dioklecijanov mauzolej između dvaju svjetskih ratova*. Radovi Zavoda povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zadar 2002., br. 44, 207-242.

ZASTAVE GRADA SPLITA – POVIJESNI PREGLED

GRB SPLITA OD 14. STOLJEĆA

Iako nije namjera u ovom radu predočiti sustavnu i sveobuhvatnu povijest splitskog grba, identitetški simbolički elementi između zastava i grbova isprepliću se te je nužno osvrnuti se na njegov razvoj. Za više pojedinosti o tome treba konzultirati naprijed navedenu heraldičku literaturu. Dalje će se u radu prikazati i razvojne faze splitskog grba u kasnijim vremenima koje su značajne za razvoj splitske veksilologije, a koje do sada nisu prikazane u literaturi.

Najstariji splitski grbovi²⁰ pojavljuju se u 14. st. u obliku pravokutnih kamenih prikaza pročelja Dioklecijanove palače, obično s četiri vidljive kule s kruništima, one vanjske kvadratne, unutrašnje osmerokutne, s jednim ili više vrata te s prozorima, i s višekatnim zvonikom u sredini. U slobodnom prostoru s jedne i druge strane zvonika u pravilu su se prikazivali dodatni heraldički elementi – grbovi vladara, providura i gradskih knezova, kao i druge oznake vlasti i časti u Splitu, što je zadržano i do danas. Iako mnogi sačuvani grbovi više nemaju tih simbola, jer su poslije uklonjeni,²¹ sačuvani su i primjerci koji su unatoč toj devastaciji ostali netaknuti.

Pravokutna, često gotovo kvadratna, ploča u kojoj je prikazivan gradski grb nerijetko je obrubljena gotičkim dekorativnim obrubom, u našoj stručnoj literaturi nazivanim „žioka na raboš“, a u popularnoj interpretaciji u svuremeno doba smatra se „kockicama“ analognim šahiranom polju hrvatskoga grba. U striktnoj heraldičkoj terminologiji šahirani obrub od dva reda naizmjeničnih polja naziva se nasuprotno složenim obrubom.²²

20 Strogo heraldički gledano, ovdje se ne radi o grbovima s obzirom na to da ovi gradski amblemi nisu prikazani u štitu, koji čini temeljni element grba. Stoga bi bilo ispravnije govoriti o gradskom simbolu, amblemu ili znaku, pa i pečatu, barem do njegove heraldizacije krajem 19. stoljeća. Ipak, kako je ovaj gradski znak u praksi korišten umjesto grba, uvriježilo se i u stručnoj literaturi i općenito nazivati ga grbom te je tako prihvaćeno i u ovom radu.

21 Mletački je Senat u više navrata donosio naredbe da se „hvalisavi“ grbovi gradskih knezova u dalmatinskim gradovima brišu i otuku, npr. takva naredba iz 1691. godine. Šarić Kostić: *Kameni grbovi iz Muzeja grada Splita*, 39–40.

22 Izmjenični zupci pojavljuju se u splitskoj arhitekturi na ranogotičkim spomenicima, a u literaturi se nazivaju i romaničkim (Fisković: *Najstariji kameni grbovi grada Splita*, 185) i renesansnim zupcima (Laris Borić: *O pojavi ranorenesansnih dekorativnih motiva u zadarskoj gotičkoj stambenoj arhitekturi sedamdesetih godina 15. stoljeća*. Peristil, Split

Slika 1. Grb Splita na reljefu na prizemnoj arkadi Stare vijećnice, danas Etnografski muzej (Foto Wikipedija, Ante Perković, 2008. CC-BY-SA-3.0.)

Danas se gotovo podrazumijeva da se taj splitski grb prikazivao na plavoj podlozi, no da to nije uvijek bilo tako, potvrđuju primjeri već iz 14. stoljeća,²³ a i nekim kasnijim prikazima varijacija splitskog grba, npr. u prvostolnici.²⁴

56/2013., br. 1, 49-59.), dok ih drugi autori jednostavno zovu venecijanskim zupcima (Zana Dragičević: *Elementi venecijanske cvjetne gotike na lovranskim vilama: primjeri graditelja Carla Seidla i Attilia Maguola*, Zbornik Lovranščine, Lovran 2/2012., 173-194.), jer se pojavljuju na cijelom području kulturnog utjecaja Mlečana. Ivančević preporučuje da „treba prihvatiti i popularizirati i izraze koji su preuzeti iz naše vlastite tradicije, čak i onda ako su nešto duži, kao što je npr. »žioka na raboš«.“ (Radovan Ivančević: *I „gotški“ i „gotički“. Problemi stručne terminologije*. Peristil, Split 5/1962., br. 1, 137.)

23 Prikaz grba Splita u tzv. Trogirskom kodeksu (*Codex Traguriensis*, 1387./1388., nekad u posjedu obitelji Garagnin u Trogiru, danas u Nacionalnoj biblioteci Széchény u Budimpešti), list 2r. Stipe Gunjača naziva ga *Papaličev kolektanej* (pripadao Jeronimu Papaliću od 1783. do 1903.). Usp. Toma Arhiđakon: *Povijest salonitanskih i splitskih prvostolnika*. prev. Olga Perić, Split 2003., 447.

24 Milan Ivanišević: *Grbovi u splitskoj prvostolnoj crkvi i riznici*. U: Branko Matulić, Vinicije B. Lupis (ur.): *Verba volant – scripta manent: Zbornik u čast akademika Stjepana Krasića*, OP, Split 2019., 674.

ZASTAVE SPLITA NA PORTULANIMA OD 14. DO 17. STOLJEĆA

Portulanske karte pojavile su se u 13. stoljeću i bile su jedan od najznačajnijih instrumenata za pomorsku navigaciju odnosno plovidbu sve od 17. stoljeća. Ručno rađene i precrtavane na pergameni, visokom preciznošću za potrebe pomorskih kapetana, bile su bogato ilustrirane, između ostalog i zastavama pojedinih važnih luka. Nažalost, Split, iako je redovito označen natpisom na njima, uglavnom još nije bio dovoljno važna luka da bi za nju bila prikazana zastava.²⁵

Među pedesetak sačuvanih portulanskih karata u knjižnicama i arhivima širom svijeta, koje je u svojem istraživanju obuhvatio Todorović, zastava za Split pojavljuje se tek u dva portulana iz iste kartografske škole iz sicilijanske Messine. Na portulanu koji je potpisao Pietro Russo 1508., a čuva se u Pomorskom muzeju u Barceloni,²⁶ prikazana je zastava polja srebrne boje (koja je nažalost s vremenom potamnijela do gotovo crne) na kojoj je crnim prikazano stilizirano orlovsko krilo. Na portulanu Giacomina Russa (Jacobus Russus) iz 1550. u Britanskoj knjižnici u Londonu,²⁷ na koplju koje je postavljeno na lokaciju grada Splita, uz natpis *Spalato*, prikazana je crvena zastava sa žutim stiliziranim krilom.

Pretpostavka je da se u oba slučaja, iako je riječ o prikazima u različitim bojama, radi o veksiliziranom prikazu grba velikaške obitelji knezova Bribirskih, koji su početkom 16. stoljeća obnašali istaknute dužnosti u gradu Splitu. No, ne treba zanemariti ni činjenicu da se krilo pojavljuje u grbovima dviju najutjecajnijih splitskih obitelji, Papalić i Marulić,²⁸ ali eventualnu dublju vezu tek bi trebalo istražiti.

Kako bilo, početkom 16. stoljeća knezovi Bribirski nisu obnašali nikakve istaknute dužnosti u Splitu, a u drugim izvorima nije sačuvan ikakav trag da bi Split,

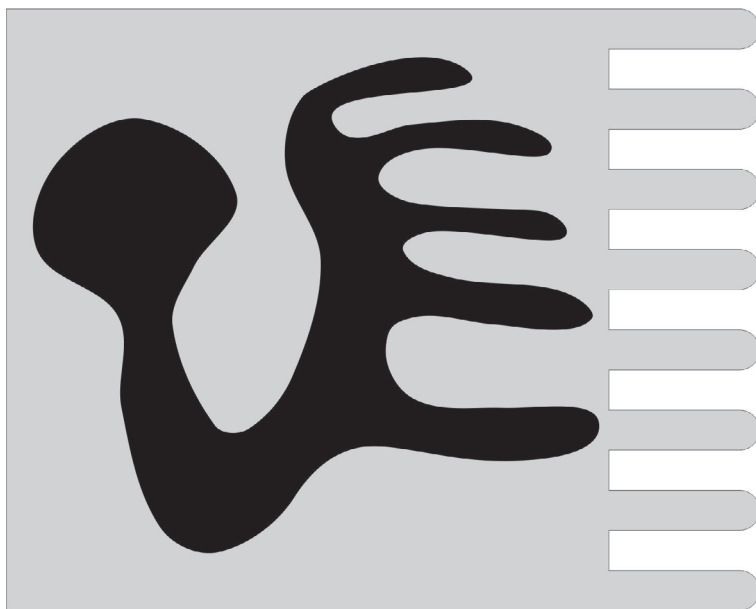
25 Vidi više o portulanima i zastavama koje se pojavljuju na istočnojadranskoj obali u nizu članaka: Tomislav Todorović: *Zastave jadranskog priobalja na portulanskim kartama*, dio 1 – 7. Grb i zastava, Zagreb XI/2017. br. 21 – XIV/2020., br. 28.

26 Pietro Russo: *Carta náutica del Mediterráneo, mar Negro y mara de Azov*, Mesina 1508., pristup ostvaren 15. IV. 2016., <https://artsandculture.google.com/asset/carta-n%C3%A1utica-del-mediterr%C3%A1neo-mar-negro-y-mara-de-azov/1wEoBZ-AsoY7MA?hl=es>

27 Giacomo Russo: *Portolan Chart of Europe Showing the British Isles part B0*, Mesina 1550., pristup ostvaren 20. III. 2019., <http://www.bl.uk/onlinegallery/onlineex/unvbrit/p/001add000031318u000000b0.html>

28 Šarić Kostić: *Splitski grbovi: Kameni grbovi iz Muzeja grada Splita*, 49-64.

možda u nekom ranijem trenutku, rabio bibrirske heraldičke simbole na taj način. Činjenica je da su autori portulana zastave često anakrono pripisivali i dugo nakon promjene vladara, pa ih i izmišljali radi ukrašavanja svojeg djela, stoga ti izvori nisu dovoljni za zaključivanje je li Split ikada zaista rabio takve zastave.²⁹

Slika 2. Zastava prikazana uz Split na portulanu Pietra Russa, 1508. (Crtež Ž. H.)

Slika 3. Detalj portulana Pietra Russa, 1508. (Museo Maritima de Barcelona)

29 Tony Campbell: *Portolan Charts from the Late Thirteenth Century to 1500*, (*Cartography in Medieval Europe and the Mediterranean*). U: *The History of Cartography*, Volume 1, Chicago 1987., 398-401.

Slika 4. Zastava prikazana uz Split na portulanu Giacoma Russa, 1550. (Crtež Ž. H.)

Slika 5. Detalj portulana Giacoma Russa, 1550. (British Library, London)

SPLITSKI ŠTANDARAC

Ni na ranijim ni na kasnijim portulanima ne pojavljuju se zastave Splita, no upravo se u to vrijeme u historiografskim izvorima pojavljuje spomen na

splitski gradski *šandarac*.³⁰ Naime, barem od 1515. znamo da se šandarac nalazi na današnjem Narodnom trgu (tada zvanom *Platea Sancti Laurenti*, Trg sv. Lovre, kasnije nazivan i Splitski trg, Pjaca, Gospodski trg, Trg oružja, a današnje ime nosi od 1913.)³¹ ispred zgrada municipija.

Slika 6. Splitski šandarac danas u Muzeju grada Splita (MGS 1160)

30 *Šandarac* ili *stendarac* – (prema germanizmu *standard*, tal. *stendardo* – stijeg, nepokretna „na određeno mjesto stalno postavljena“ zastava, stup za zastavu postavljen ili uglavljen u podlogu) glavni jarbol u primorskim gradovima na Jadranu, na kojem se ističe zastava, obično na glavnom gradskom trgu ili u luci. Na istočnojadranskoj obali sačuvani su šandarci *in situ* ili u muzejima u mnogim mjestima, npr. u Splitu, Trogiru, Korčuli, Omišu, Nerežišćima, Kaštel Staromu, Bujama. Usp. Šarić: *Izložba 'Šandarac na trgu' prigodom obilježavanja 20. godišnjice upisa Dioklecijanove palače u popis svjetske baštine*, 4.

31 Šarić: *Izložba 'Šandarac na trgu' prigodom obilježavanja 20. godišnjice upisa Dioklecijanove palače u popis svjetske baštine*, 5.

Štandarac je s tog mjesta uklonjen u neutvrđenom trenutku nakon pada Venecije 1797.³² i bačen u potok istočno od Biskupske palače, gdje je otkriven zatrpan muljem 1910. prilikom arheoloških istraživanja Petra Senjanovića te postavljen u blizini, da bi 1933. bio prenesen u splitski Arheološki muzej te 1957. predan Muzeju grada (inv. br. 1160). Štandarac u visokom reljefu prikazuje lik krilatog lava Sv. Marka s knjigom, a s jedne i druge strane po jedan grb unutar kružnog vijenca od lovora, s jedne strane je to prikaz gradskog „grba“ – palače s četiri kule i peterokatnim zvonikom iznad vrata u sredini, a s druge štit u obliku konjske glave (*testa di cavallo*) u kojem je bio prikazan grb gradskog kneza ili kojeg mletačkog dužnosnika, koji je kasnije otučen prema mletačkim naredbama.³³ Nije utvrđeno koja je zastava bila isticana na tom štandarcu, no za pretpostaviti je da je to bila zastava Mletačke Republike.

Umjesto mletačkog štandarca, na trgu je u kasnijim vremenima uvijek podizan jednostavan improvizirani stup za zastavu. Tako znamo da je jednostavno kameno podnožje s jarbolom bilo na trgu 1965., a improvizirani jarbol na lokaciji današnjeg štandarca 1978. Novi je štandarac prema nacrtima splitskog akademskog kipara Kuzme Kovačića podignut 1999. povodom desete obljetnice upisa Dioklecijanove palače u listu univerzalne kulturne baštine UNESCO-a.

SPLITSKA ZASTAVA U 18. STOLJEĆU

Slika 7. Moguća pretpostavljena rekonstrukcija splitske zastave prema opisu u Radmanovom akvarelu (crtež Ž. H.)

- 32 Nije poznato je li uklonjen već za kratkotrajne tzv. prve austrijske uprave 1797. – 1806., tijekom francuske uprave 1806. – 1814. ili tek u drugoj austrijskoj upravi 1814. – 1918.
- 33 Šarić Kostić: *Splitski grbovi: Kameni grbovi iz Muzeja grada Splita*, 77.

Prvi spomen autentične splitske gradske zastave javlja se relativno kasno, no nije isključeno da je ista ili slična bila u uporabi i dulje razdoblje prije tog spomena. Naime, crtež Antonija Zuedeniga iz 18. stoljeća prikazuje Narodni trg (*Piazza di Signori*), a na njemu kuća broj 4 s triforom označena je kao kazalište. U opisu na crtežu navodi se da se s njezina balkona isticao gradski *standardo* s bijelim arabeskama u kutovima na plavom polju.³⁴ Gotovo identičan je prikaz na akvarelu iz prve polovice 19. stoljeća iz tzv. Radmanove zbirke sačuvane u Omišu, s gotovo identičnim opisom, koji navodi da se s balkona isticao *strato* plave boje ukrašen bijelim arabeskama u četiri kuta i u sredini.³⁵ Fisković opisuje ovaj simbolični predmet:³⁶

Na ogradi se pak prostirao sag, koji je označivao splitsku općinu, bijaše modar i ukrašen u sredini i na četiri ugla bijelim ukrasima. Bila je to dakle gradska zastava.

Prema ovom izvoru o splitskoj zastavi zaključuje i Arsen Duplančić.³⁷ Ovakav gotovo lapidarni opis ostavlja upitnim oblik ukrasa na zastavi te je moguće spekulirati da se ukrasom u sredini smatrao više ili manje ornamentiran prikaz palače sa zvonikom. Nije isključeno da je autor opisa to podrazumijevao i nije smatrao potrebnim naglasiti, osobito kada se usporedi s grbom (pečatom) prikazanim na naslovnici *Zlatne knjige*³⁸ ili gotovo istovjetnim crtežom u Zbirci planova, karata i nacрта gradskog Muzeja.³⁹

34 „4. Teatro. Dal grande pergolo le autorità assistono alle feste popol(ar)i e buttano alla gente bezzi e pane. Sulla balaustrata del detto nelle festività sventola il standardo del'com(mun)e con rabeschi bianchi ai cantoni in campo azzurro.“, Cvito Fisković: *Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti*, Peristil, Split 1/1954, br. 1, 75.

35 „sul balaustro del quale v'era lo strato del comune, azzurro, ornato di arabeschi bianchi ai 4 angoli e nel mezzo“, Fisković: *Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti*, 75.

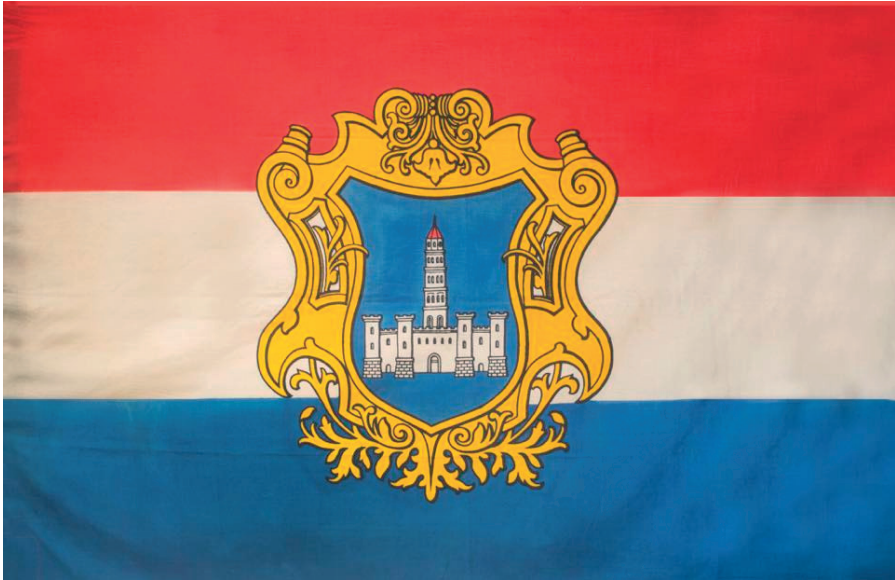
36 Fisković: *Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti*, 84.

37 „Gradska zastava bila je modra s bijelim ukrasima u sredini i u uglovima.“, Duplančić: *Mletački lavovi u Splitu*, 35.

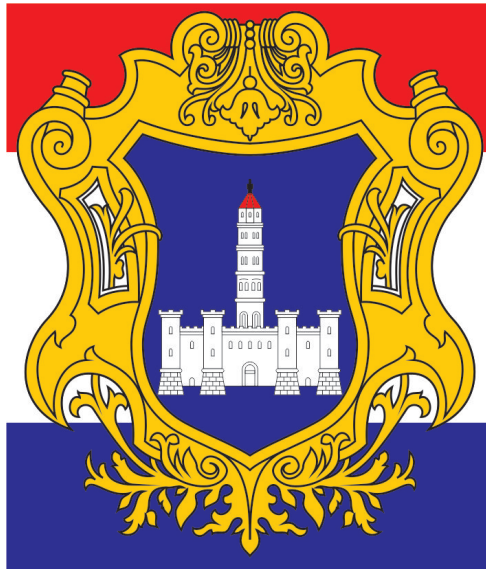
38 *Zlatna knjiga (Libro d'oro)* zbirka je prijepisa službenih isprava grada u razdoblju od 1420. do 1797., a na naslovnici prikazan je zlatotiskom općinski pečat. Šarić Kostić: *Splitski grbovi: Kameni grbovi iz Muzeja grada Splita*, 33.

39 MGS 2247. Šarić Kostić: *Splitski grbovi: Kameni grbovi iz Muzeja grada Splita*, 33.

*NARODNJAČKA SPLITSKA ZASTAVA OD 1882. I
HERALDIFIKACIJA GRADSKOG GRBA*

Slika 8. Zastava prve pohrvaćene splitske Općine, Muzej grada Splita (MGS 781)

Slika 9. Detalj grba splitske zastave, nakon 1887. (crtež Ž. H.)

Na izborima održanima u općini Split 1882. prvi je put pobijedila Narodna stranka,⁴⁰ koja je među svojim prvim odlukama usvojila novu gradsku zastavu. S obzirom na to da su austrijski cenzori branili uporabu hrvatske trobojnice u Kraljevini Dalmaciji, jer je to bila zastava druge zemlje u Monarhiji, u svrhu mogućnosti isticanja hrvatske nacionalne zastave, narodnjaci su za gradsku zastavu usvojili trobojnu crveno-bijelo-plavu zastavu s gradskim grbom u sredini.⁴¹ Gradski je grb inačica starog splitskog simbola koji prikazuje palaču sa zvonikom, heraldiziran na plavom štitu, bijela utvrda s četiri kule i peterokatnim zvonikom crvenog krova. Grb je prikazan na floralnim viticama bogato ukrašenoj zlatnoj kartuši. Crveni krov, bijela palača i plava podloga u heraldiziranom grbu Splita tako daju temelj za usvajanje crveno-bijelo-plave trobojnice kao gradske zastave. Ova zastava čuva se danas u Zbirci tekstila i modnog pribora Muzeja grada Splita.⁴²

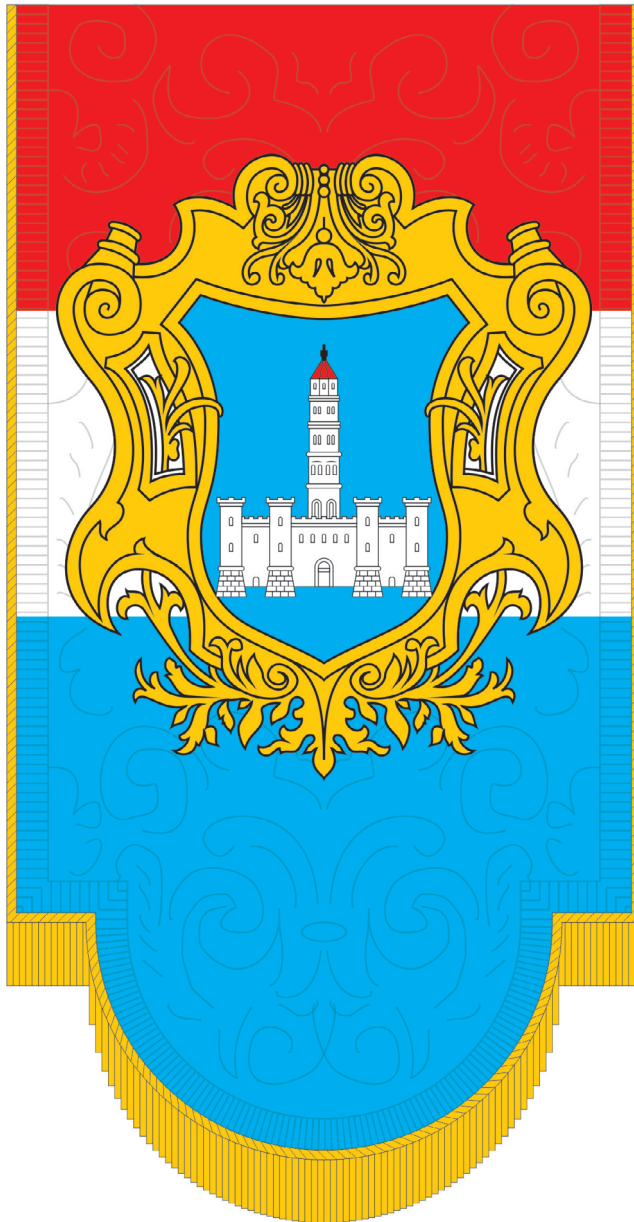
Njezina se replika na inicijativu Društva prijatelja grada Splita, od 28. listopada 2017. povodom obilježavanja 135. obljetnice pobjede narodnjaka u

40 Narodna stranka, zvana i narodnjaci ili aneksionisti, osnovana je u Kraljevini Dalmaciji pod austrijskom upravom 1861., a zauzimala se za ujedinjenje Dalmacije s Kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom, nasuprot Autonomaske stranke (autonomaši, tolomaši, talijanaši), osnovane 1860., koja se zauzimala za samostalnu Dalmaciju pod austrijskom upravom, odnosno kasnije za iredentističko priključenje Dalmacije Italiji.

41 S obzirom na veliku sličnost umjetničkog prikaza grba na povelji iz 1887. s likovnom obradom grba na zastavi koja se čuva u Muzeju grada Splita, autor zaključuje da je sačuvana zastava izrađena nakon dobivanja povelje (što implicira i muzejski opis u sljedećoj bilješci), smatrajući da je manje vjerojatno da je bečki heraldički umjetnik slijedio splitski uzorak prilikom izrade povelje, nego obrnuto. Ukoliko je to točno, onda je sačuvani primjerak zastave izrađen u razdoblju između 1887. i 1918. odnosno čak i do 1929., kako se čini tehnikom višebojnog tiska na platnu, a originalna trobojnica s gradskim grbom istaknuta 1882. nije sačuvana. U literaturi i beletristici ova se zastava neprecizno navodi kao zastava iz 1882. godine.

42 Zastava prve pohrvaćene splitske Općine (MGS 781), Zbirka tekstila i modnog pribora u Muzeju grada Splita. Iz inventarnog opisa: *Zastava je pravokutna oblika, podijeljena u tri vodoravna polja: crveno - bijelo - plavo. Po sredini, preko sva tri polja otisnut je barokizirani grb grada Splita. Zastava je postala službena ukazom Carevinskog vijeća i ministra Austro-Ugarske Eduarda Taaffeja od 6. svibnja 1887. godine. Nakon proglašenja šestosijećanske diktature 1929. godine, donesen je Zakon o podjeli na upravna područja Kraljevine Jugoslavije 3. listopada 1929. godine. Tim zakonom je zabranjeno korištenje svih zastava osim službene državne zastave. Materijal: vunena tkanina, bojana. Dimenzije: 308 × 193 cm. (Podaci ljubaznošću kustosice MGS, gđe Darke Perko Kerum.)*

Splitu, ističe na novom gradskom štandarcu na Narodnom trgu, kada se na njemu ne vije koja druga prigodna zastava.

Slika 10. Svečana zastava Splitske općine, kraj 19. st., rekonstrukcija (Crtež Ž. H.)

Zanimljivo je zabilježiti i tu splitsku zastavu prikazanu u obliku gonfalona,⁴³ svečane zastave s polukružnim ispustom u dnu, vodoravno razdijeljena u crveno, bijelo i plavo, s grbom u sredini, na svečanoj diplomi iz ovog vremena, postavljena iznad sfinge u kolonadi na Peristilu. Nije potvrđeno da je stvarna zastava ovog oblika ikada izrađena.⁴⁴

Gradske su vlasti potom pokrenule postupak odobrenja grba kod nadležnog bečkog Ministarstva unutrašnjih poslova, koje je 6. svibnja 1887. izdalo općini Split grbovnicu kojom se dozvoljava uporaba toga grba.⁴⁵

43 Gonfalon je bogato izrađena viseća zastava, u pravilu s repovima, osobito u crkvenoj upotrebi, tipično za Italiju; od 1990. česta kao svečana zastava gradova i općina u Hrvatskoj (Heimer: *Identitet Oružanih snaga Republike Hrvatske iskazan zastavama vojnih postrojbi u Domovinskom ratu i nakon njega*). Usp. Željko Heimer: *Ceremonial Flags of the Croatian Units of Local Government: A New Phenomenon Emerging from the People?* U: Marcel van Westerhoven (ur.): *Proceedings of the 25th International Congress of Vexillology, Rotterdam, The Netherlands, 4-10 August 2013*, Rotterdam 2016., 414-439.

44 Diploma Gaje Bulata, Zbirka planova, karata i nacрта, MGS 4456. Blagajić Januška: *125 godina pohrvaćenja splitske općine 1882. – 2007.*, 3.

45 Šarić Kostić: *Splitski grbovi: Kameni grbovi iz Muzeja grada Splita*, 34-35. Izvorna bečka povelja na njemačkom ugrađena u gornji dio veće povelje koja u donjem dijelu donosi hrvatski prijevod: „PREVOD: Na prošnju Obćine Split ovom se dozvoljava istoj ovaj u ovoj povelji prema zahtjevim umjetnosti bojam naslikani i ovako opisani grb. Na modrom polju zvonik crvena krova sa više na triemove poredanih prozora, koji se zvonik visoko podiže iz jedne sgrade na način tvrđave, među četiri kule s kruništim, na kulam pušćarice u dva reda, a na trima zidovima, koji su među kulam, a na kojim su po jedna vrata, od kojih srednja najširija, isto pušćarice samo u jednom redu. Polje je opasano zlatnim arabeškovanim rubom. Za ovjerovljenje ove dozvole za grb bi sastavljena i izdana ova povelja. Beč, 6. svibnja 1887. Ministar Predsjednik kao Upravitelj c. k. Ministarstva Unutrašnjih posala (podpisan) Grof Eduard Taaffe.“ U originalu: „Uiber Ansuchen der Gemeinde Spalato wird derselben hiemit das dieser Urkunder mit den kunstgemälzen Farben abgebildete und nachstehend beschriebene Wappen verliehen: Im blauen Schilde ein roth bedachter Glockenthurm mit vielen galerieartig ausgebrachten Fensteröffnungen, hoch emporsteigend aus einem festungsartigen Bau zwischen vier Zinnenthürmen mit Schustfenstern in zwei Reihen in diesen sowie solchen einfachen in den mit Thoröffnungen versehenen drei Zwischenmauern, von denen die mittlere die breiteste ist. Den Schild umgiebt eine goldene Araceskeneinfassung. Zur Legitimation über diese Wappenverleihung wird gegenwärtige Urkunde ausgefertigt und ausgefolgt. Wien, am 6. Mai 1887. Der Ministerpräsident als Leiter des k. k. Ministeriums des Innern.“

Slika 11. Grbovnica općine Split, 6. svibnja 1887. (MGS 2001., detalj izvornika)

Takav se gradski grb pojavljuje na uredovnoj pečatnoj naljepnici (plomba, naljepnica za pečaćenje) okruglog oblika u sredini plave boje s bijelo prikazanom palačom sa zvonikom. Naljepnica ima crveni obrub s bijelim natpisom „Općina Split“. Plavi grb s bijelim likom palače sa zvonikom crvenog krova u jednostavnom heraldičkom četverokutnom štitu prikazuje austrijski heraldičar Hugo Gerhard Ströhl 1904.,⁴⁶ a vrlo je sličan prikaz i u tada popularnom sakupljačkom albumu sličica, koje su se dijelile uz cigaretni papir bečkog proizvođača Abadie, 1928.⁴⁷

46 Koji opisuje i trobojnu zastavu te pečat. Hugo Gerard Ströhl: *Städtewappen von Österreich-Ungarn*. Wien, 1904., 85.

47 *Flaggen und Wappen der Welt*, Abadie Papiergesellschaft AG, Wien [1928.] (više izdanja i reprinta).

Slika 12. Uredovna pečatna naljepnica općine Split, oko 1900.

Slika 13. Grb općine Split, Ströbl, 1904.

Slika 14. Grb općine Split, Abadie, 1928.

Nakon Prvog svjetskog rata, sličan, iako nešto pojednostavljeni prikaz, u polukružnom štitu, donosi Laszowski u svojem albumu Kave Hag.⁴⁸ Nakon Prvog svjetskog rata, Splitska općina 1919., kao i neke druge u tom razdoblju, zbog nedostatka sitnog kovanog novca, izdaje niz novčanica za lokalnu uporabu. Središnji lik na novčanicama bjanko je disk sa suhim žigom gradskog grba prema uzorku iz 1887., a nad njim je tiskana drugačija stilizacija palače sa zvonikom u temeljnoj boji novčanice.⁴⁹

48 Emilij Laszowski: *Grbovi Jugoslavije*, Zagreb 1932., 56-57.

49 Mira Kolar Dimitrijević: *Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941. godine*. Zagreb 2013., 139-141.; Jelinčić, unatoč jasno ispisanom datumu na novčanicama, navodi datum izdanja 16. srpnja 1919., no to nije nužno kontradiktorno. Zmago Jelinčić: *Katalog bankovcev jugoslavanskih dežel – 2. del pomožne izdaje = Katalog novčanica jugoslavenskih zemalja – 2. dio pomoćna izdanja = Paper money catalogue of Yugoslav countries – Part 2 auxillary issues*. Ljubljana 1989., 185-186. Isti datum izdanja navodi i Borna Barac: *Banknotes of the States of the Former Yugoslavia 1767-2002: Bosnia & Herzegovina, Croatia, Macedonia, Montenegro, Serbia, Slovenia & Yugoslavia*. Zagreb 2002., 54.

Slika 15. Lokalne novčanice sitnih apoena izdane u Splitu 2. kolovoza 1919.

S druge strane, u monografiji o razvoju grada Splita, Radica 1931. prikazuje, pod nazivom „Grb splitske općine“, samo relativno grubi crtež palače s četiri kule i dvokatnim zvonikom s kupolom.⁵⁰ Vjerniji prikaz likova, koji poprilično slični na one iz uredovne naljepnice, prikazan je 1933. u splitskim dnevnim novinama „Novo doba“ uz članak Dušana Mangera kojim se zalaže za očuvanje gradskih grbova.⁵¹

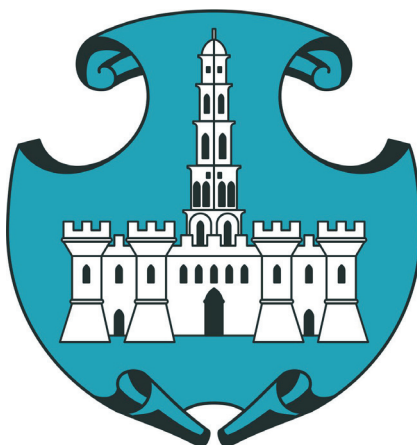
Slika 16. Grb općine Split, Radica, 1931.

50 Branislav Radica: *Novi Split 1918.-1930.* Split 1931., 65.

51 Dušan Manger: *Za očuvanje gradskih grbova.* Novo doba, Split 12. X. 1933., 5.

Slika 17. Grb općine Split, Laszowski, 1932.

Slika 18. Grb općine Split, prema Manger, 1933. (Crtež ŽH)

Čini se da je uporaba hrvatske trobojnice s gradskim grbom prestala nakon Prvog svjetskog rata, vjerojatno nakon nekoliko godina, kao dio nastojanja jugoslavenskih vlasti da spriječe uporabu pojedinačnih „plemenskih“ trobojnica, a da bi definitivno bila ukinuta 1929. godine.

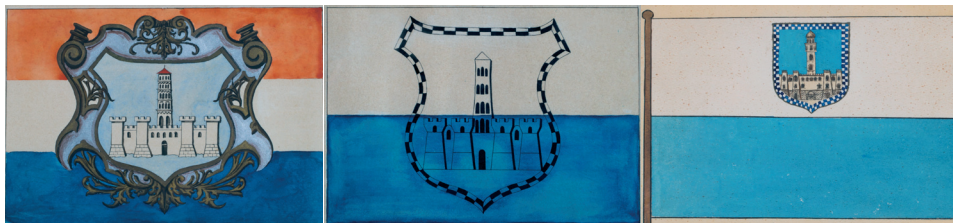
UPORABA SPLITSKOG GRBA I ZASTAVE NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

Unatoč odbojnosti koju je nova revolucionarna vlast imala prema grbovima općenito, kao i lokalnim simbolima koji nisu odgovarali novom ideološkom ustroju, splitski se grb u nekim primjerima održao. Oko 1950. Narodni odbor Grada Splita, odnosno Narodni odbor općine Split izdavao je svoje gradske biljege (taksene marke) u barem pet-šest apoena, u najmanje dva izdanja, na kojima je u stiliziranom plošnom crtežu prikazan lik palače s četiri kule i zvonikom iznad stiliziranih valova, različito obojan ovisno o apoenu biljega.

Slika 19. Biljezi Narodnog odbora Općine Split/Grada Splita, oko 1950.

Muzej grada Splita čuva tri crteža zastava tušem i akvarelom na papiru, koji se upitno datiraju oko 1950. (Inv. br. MGS 2399-3, MGS 2399 i MGS 2399-2), a čini se da ih je izradio ili dao izraditi Cvito Fisković. Nije poznato jesu li ove trebale prikazivati zastave koje su u nekom trenutku bile u uporabi u Splitu (barem jedna čini se jasno temeljena na onoj narodnjačkoj zastavi iz 1882. [1887.] – 1918., za drugu se kaže da prikazuje grb s kraja 19. st., a treća grb iz 1933., no ova identifikacija čini se poprilično arbitrarna) ili se radilo o nekoj studiji za prijedloge za moguću zastavu grada. Ako je ovo posljednje bio slučaj, ti prijedlozi, izgleda, nisu nikada ozbiljnije razmatrani. Uz spomenutu narodnjačku trobojnicu, druge dvije zastave su bijelo-plave dvobojnice, s prikazom gradskog grba u štitu. U jednom primjeru grb je prikazan na sredini zastave, iscrtan crnim u konkavnom štitu, obrubljen nasuprotno složenim poljima imitirajući pravokutne gotičke zupce iz 14. stoljeća, a u drugom u sredini bijelog polja u samnitskom štitu obrubljenom tamnoplavo-bijelim nasuprotno složenim poljima, svjetloplavog polja s likom palače i zvonika u prirodnoj boji (bež).

Slika 20. Crteži zastava Splita iz zbirke Muzeja grada Splita, oko 1950. (MGS 2399-3, MGS 2399 i MGS 2399-2)

Prema fotografijama iz šezdesetih i sedamdesetih godina 20. st. na improviziranom štandarcu na Narodnom trgu isticana je simbolična zastava koja nije imala status službene zastave grada. Tako je 1965. na njemu isticana zastava kulturne manifestacije *Splitske ljetne priredbe* (kako su se zvale od ustanovljenja 1954. od 1968. kada dobiva današnji naziv *Splitsko ljeto*).⁵² Okomita zastava plave boje, razmjera oko 5:9, u svojoj donjoj trećini imala je jedanaest naizmjenično plavih i bijelih pruga te uzduž donjeg ruba pet bijelih kićanki. U sredini gornjeg polja bijeli je simbol manifestacije, koji se temeljio na povijesnom grbu, iscrtan bijelim linijama, oblikovan donekle poput prikaza na spomenutim biljezima, iznad tri valovite bijele linije, dok je oko zvonika s jedne strane bio prikaz lire, a s druge klasične kazališne maske.

Slična zastava bilježi se i tijekom 1978. uz razlike u oblikovnim detaljima⁵³ – sada je duža, razmjera oko 1:2, s devet složenih plavo-bijelih kvadrata uz donji rub, s tankim bijelim rubom duž okomitih stranica, u sredini prikaz uokviren gotičkim nasuprotno složenim obrubom s prikazom palače sa zvonikom, ovdje plavo obrubljenih bijelih površina, zvonik se pruža između stilizirane lire i maske.

52 Šarić: *Izložba 'Štandarac na trgu' prigodom obilježavanja 20. godišnjice upisa Dioklecijanove palače u popis svjetske baštine*, 3.

53 Šarić: *Izložba 'Štandarac na trgu' prigodom obilježavanja 20. godišnjice upisa Dioklecijanove palače u popis svjetske baštine*, 5.

Slika 21. Zastava Splitskog ljeta, 1965. (Crtež Ž. H.)

Slika 22. Zastava Splitskog ljeta, 1978. (Crtež Ž. H.)

U nedostatku drugih zastava koje bi identificirale grad, možemo slobodno reći da su zastave festivala *Splitsko ljeto* imale funkciju gradske zastave u tom periodu, iako se konkretno likovno rješenje mijenjalo. Ovaj splitski festival i danas se održava i zadržao je tradiciju isticanja zastave, koja u novije vrijeme ne zadržava više nikakvu vezu s gradskim simbolima te se oblikuje poput festivalskog plakata otisnutog na tekstilu.

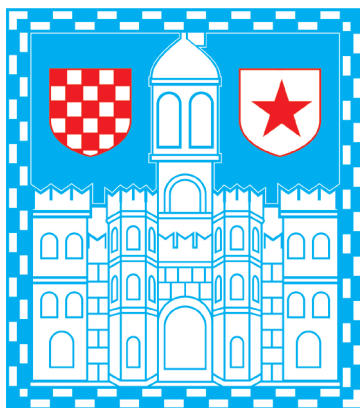
USVAJANJE NOVOG GRADSKOG GRBA

Općina Split usvojila je službeno varijaciju svojeg povijesnog grba u svojem *Statutu* 1969. godine.⁵⁴ U novom Članu 4a, usvojenom 14. travnja 1969., opisan je grb:⁵⁵

Općina ima svoj grb.

Grb Općine Split predstavlja stilizirano sjeverno pročelje Dioklecijanove palače, koje je ujedno obrambena zidina grada, i zvonik splitske katedrale prijašnje visine, bijele boje na svijetlo-plavoj podlozi. U lijevom gornjem uglu je štit sa historijskim hrvatskim grbom izmjeničnih bijelo-crvenih šahovskih polja. U desnom gornjem uglu je štit sa crvenom petokrakom zvijezdom na bijelom podlozi. Grb je uokviren bijelim gotičkim kvadratima.

Istovjetni opis nalazi se i u istovremeno usvojenoj *Odluci o upotrebi grba*, njezinom Članu 1.⁵⁶

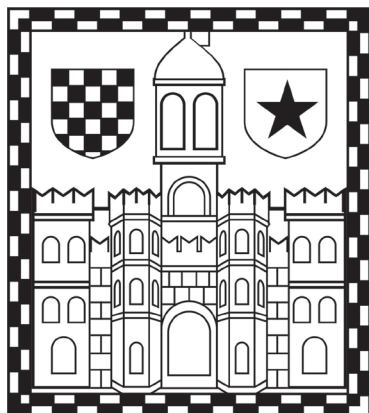

Slika 23. Grb općine Split, 1969. (Inačica u boji, crtež Ž. H.)

54 Milan Ivanišević: *Grb Grada Splita, Nagrada Grada Splita*. U: Duplančić, Ivanišević i Kovačić: *Sveti Dujam: štovanje kroz vjekove*, Split 2004.

55 Odluka o izmjenama i dopunama Statuta Općine Split, 14. IV. 1969., *Službeni glasnik Općine Split*, br. 7/1969, 18. IV. 1969.

56 Odluka o upotrebi grba Općine Split, 14. IV. 1969., *Službeni glasnik Općine Split*, br. 7/1969, 18. IV. 1969.

Slika 24. Grb općine Split, 1969. (Jednobojna inačica, crtež Ž. H.)

U štitove s obje strane zvonika postavljeni su simboli tadašnje vlasti – povijesni grb Hrvatske s jedne te štit sa simbolom socijalističke Jugoslavije s druge strane. Značajno je napomenuti da je uključivanje hrvatskog šahiranog grba te 1969. godine, nakon što je njegovom uporabom u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske gotovo u potpunosti kompromitiran i proskribiran u novom režimu, zapravo prva pojava toga grba u nekim službenim simbolima u socijalističkoj Jugoslaviji od usvajanja grba Narodne Republike Hrvatske 1947. godine.⁵⁷ Usvajanje ideološki „sumnjivog“ hrvatskog grba u gradskom grbu itekako je uznemirilo duhove, no ubrzo u tzv. Hrvatskom proljeću 1971. nakratko ovaj se grb i šire pojavljuje u hrvatskoj javnosti. Nakon gušenja tog nacionalnog pokreta, općinski je statut dva puta mijenjan ne bi li se našao primjereni izričaj koji bi taj hrvatski grb „očistio“ od sumnje. Tako je u Čl. 5. *Statuta* iz 1974. opis sljedećeg izričaja:⁵⁸

Grb općine Split predstavlja stilizirano sjeverno pročelje Dioklecijanove palače, koje je ujedno obrambena zidina grada te zvonik splitske katedrale prijašnje visine, sve bijele boje na svijetloplavoj podlozi. U lijevom gornjem kutu je štit s povijesnim hrvatskim grbom koji je propisan Ustavom Socijalističke Republike Hrvatske. U desnom gornjem kutu je štit s crvenom petokrakom zvijezdom na bijeloj podlozi. Grb je uokviren bijelim gotičkim kvadratima.

57 O uporabi hrvatskog grba u poslijeratnoj Hrvatskoj usporedi Mario Jareb: *Hrvatski nacionalni simboli*. Zagreb 2010., 299-315. On navodi pojedine rijetke primjere uporabe šahiranog grba između 1947. i 1969., no niti jedan od njih ne može se smatrati službenom uporabom.

58 Statut općine Split, 23. II. 1974., *Službeni glasnik Općine Split*, br. 3/1974, 27. II. 1974.

Isti je članak 1978. neznatno promijenjen da glasi ovako:⁵⁹

Grb općine Split predstavlja stilizirano sjeverno pročelje Dioklecijanove palače, koje je ujedno obrambena zidina grada, te zvonik splitske katedrale, prijašnje visine, sve bijele boje na svijetloplavoj podlozi. U lijevom gornjem kutu je štit s povijesnim hrvatskim grbom. U desnom gornjem kutu je štit s crvenom petokrakom zvijezdom na bijeloj podlozi. Grb je ukviren bijelim gotičkim kvadratima.

Ovaj se gradski grb uglavnom koristio u dvobojnim prikazima (npr. jednobojnim tiskom na podlozi druge boje), što je prilično uobičajena praksa u uporabi općinskih simbola u to vrijeme općenito, rjeđe u trobojnim (crveni elementi u štitovima), no u praksi su boje znatno varirale.

Slika 25. Grb općine Split, 1969. (Značka, oko 1970.)

⁵⁹ Statut općine Split, 15. VI. 1978., *Službeni glasnik Općine Split*, br. 8/1978, 16. VI. 1978.

Slika 26. Plaketa Nagrade općine Split, 1969.

Slika 27. Značke s varijacijama splitskog grba, sedamdesete godine 20. stoljeća (Njuškalo.hr)

S promjenama koje su se događale u Hrvatskoj početkom posljednjeg desetljeća 20. stoljeća, odbacuju se iz uporabe i ideološki simboli socijalizma. To je u splitskom grbu formalno učinjeno donošenjem nove *Odluke o grbu općine Split* 23. travnja 1991. u čijem se Članku 2. novi grb detaljno opisuje ovako:

Grb općine pravokutnog je oblika.

Osnova grba općine je stilizirano sjeverno pročelje Dioklecijanove palače, koje je ujedno obrambena zidina grada te zvonik splitske katedrale prijašnje visine.

Zaštitna osnovna boja je plava.

U lijevom gornjem kutu je povijesni hrvatski grb u obliku štita dvostru-

ko podijeljen vodoravno i okomito u dvadesetpet crvenih i bijelih (srebrnih) polja. Rub štita je crvena crta.

U desnom gornjem kutu je štit iste veličine, kao i štit s povijesnim hrvatskim grbom. U štitu je smješten lik Sv. Dujma, zaštitnika Splita u cijeloj visini.

Grb je uokviren bijelim gotičkim kvadratima.

U dvobojuj varijanti štit s povijesnim hrvatskim grbom otiskuje se u crvenoj boji, a štit se [čit. sa] likom sv. Dujma u plavoj boji.

Članak 3. dodaje i još neke konstrukcijske detalje:

Omjer širine i visine grba je 1:1,25.

Omjer visine zidina i visine grba je 1:2. Zvonik seže do okvira grba.

Slika 28. Grb Općine Split, od 1991., Grada Splita od 1993. (Crtež Grad Split)

Sveti se Dujam sada prvi put pojavljuje u gradskome grbu, prikazan bijele (srebrne) boje, s dugom kosom i bradom, stojeći, desnom rukom uzdignutom

u blagoslovu s ispružena dva prsta, u lijevoj ruci drži biskupski štap (*pastorale*), odjeven u liturgijsko ruho, albu i misnicu (*kazula*) preko koje s ramena preko prsa visi palij (*pallium*), kao znak vlasti nadbiskupa metropolita, u kojem su izvezeni križevi. Na glavi nosi mitru (*infula* ili *mitra simplex*).

Nakon administrativnog preustroja Republike Hrvatske, kada ranija splitska Općina dobiva status Grada početkom 1993. godine, Grad Split preuzima taj grb, a u *Statutu* se opisuje u nešto pojednostavljenom obliku u Članku 6. u svim narednim inačicama *Statuta*.⁶⁰

Grb Grada pravokutnog je oblika.

Osnova grba Grada je stilizirano sjeverno pročelje Dioklecijanove palače, koje je ujedno obrambena zidina grada, te zvonik splitske katedrale prijašnje visine.

U lijevom gornjem kutu je povijesni hrvatski grb u obliku štita, a u desnom gornjem kutu je štit iste veličine i oblika u kojem je smješten lik Sv. Dujma, zaštitnika Splita u cijeloj visini.

Grb je uokviren gotičkim kvadratima.

PREMA SLUŽBENOJ ZASTAVI

Zastava općine Split u drugoj polovici 20. stoljeća nije formalno usvojena te do sada nisu poznati primjeri da bi se ovaj grb iz 1969. pojavio u uporabi na kakvoj zastavi u Splitu. No, ubrzo Split dobiva jednu sasvim novu zastavu koja, iako nije bila zastava grada, ima značajno mjesto u povijesti splitske veksilologije i, kao što ćemo vidjeti, snažan utjecaj na razvoj kasnijih rješenja gradskih simbola.

Naime, u Splitu su se 1979. održale VIII. mediteranske igre, poznate i po kratici MIS '79. Na natječaju za rješenje vizualnog identiteta igara 1977. nagrađen je rad Borisa Ljubičića, koji prikazuje tri isprepletene prstena – inspirirana sličnim olimpijskim prstenovima. Oni su u olimpijskom znaku prikazani u pet boja i predstavljaju pet kontinenata. U znaku MIS-a tri prstena stoje simbolično za tri kontinenta koji okružuju Sredozemno more, a njihov donji dio prikazan je valovito kao da se ocrtava na površini blago uzburkana mora. Ovo uspješno

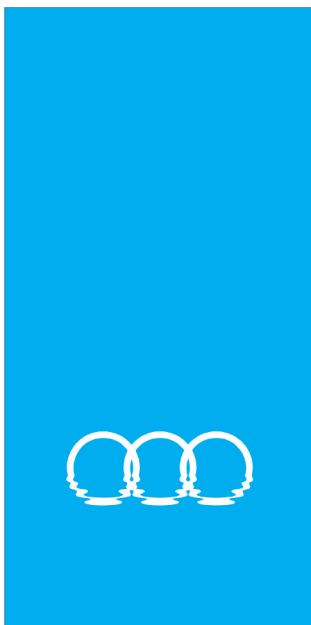
60 Statut Grada Splita, 29. XII. 1993., *Službeni glasnik Grada Splita*, br. 11/1993, 29. XII. 1993. Statut Grada Splita (pročišćeni tekst – normativni dio – ispravljeni tekst), 11. XI. 2008., *Službeni glasnik Grada Splita*, br. 33A/2008, 27. XI. 2008.

Statut Grada Splita, 15. VII. 2009., *Službeni glasnik Grada Splita*, br. 17/2009, 15. VII. 2009. Statut Grada Splita (pročišćeni tekst), 24. X. 2013., *Službeni glasnik Grada Splita*, br. 46/2013, 7. XI. 2013.

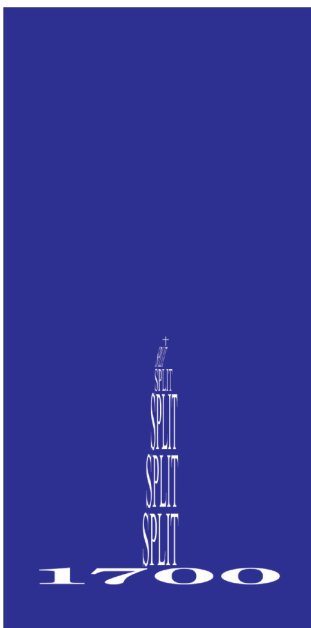
Ljubičićevo rješenje postalo je potom opći znak Mediteranskih igara. Najpoznatiji element cjelovitog vizualnog identiteta MIS-a '79 svakako je službeni poster Igara, koji uz puni naziv i datum održavanja igara na više jezika uz gornji rub, bijelo prikazuje taj znak na plavoj podlozi koja se odozgo prema dolje prelijeva iz tamnoplave u svjetloplavu nijansu. Uz niz drugih likovnih elemenata izrađenih za potrebe Igara u Splitu, određena je i službena zastava, okomitog oblika s bijelim znakom Igara u donjem dijelu, u razmjeru širine i dužine zastave 2:5 (odnosno 140 × 350 cm) svjetloplave boje, iako je propisana da se koristi i u svih pet službenih boja Igara (crvena, žuta, zelena, svjetloplava i tamnoplava).

Slika 29. Poster Mediteranskih igara Split 1979. (oblikovanje Boris Ljubičić)

Slika 30. Zastava Mediteranskih igara Split 1979. (Crtež Ž. H.)

Slika 31. Zastava 1700. obljetnice Dioklecijanove palače i osnutka grada Splita (Crtež Ž. H.)

Ova zastava nastavila se koristiti u Splitu kao svojevrsna neslužbena gradska zastava još daleko u drugu polovicu sljedećeg desetljeća nakon održavanja Igara, da bi potom njezinu ulogu zauzela jedna druga prigodna zastava.

Naime, krajem osamdesetih počinju pripreme za desetljeće obilježavanja 1700. obljetnice Dioklecijanove palače i osnutka grada Splita, koje se održavalo od 1995. do 2005. Za obljetnicu je Boris Ljubičić 1994. izradio logotip, koji se intenzivno koristio i u obliku plave okomite zastave s bijelim znakom pri dnu, koje su puno desetljeće bile istaknute širom grada, pa i uzduž velikih splitskih ulica na stupovima gradske rasvjete i drugdje. Riječima istaknutog hrvatskog teoretičara dizajna:⁶¹

... rješenje skladno spaja najprepoznatljiviju horizontalu i vertikalnu grada. na morskoj bazi (broj godina ili naziv) Ljubičić kat po kat, imenom grada različitih veličina, gradi zvonik katedrale, čiji piramidalni krov kruni malim križem.

Iako je službena zastava Grada Splita formalno usvojena već sljedeće godine, njezina je uporaba u praksi izostala ili je bila posve ograničena sve do kraja proslave velike obljetnice, da bi se u javnosti počela skromno pojavljivati nakon 2005.

Gradsko je vijeće 6. travnja 1995. prihvatilo Zaključak o usvajanju idejnog rješenja zastave⁶² te odmah potom i Odluku o zastavi Grada Splita,⁶³ kojom je određena zastava koja slijedi Ljubičićev dizajn obljetničkog logotipa, kod kojeg je brojka 1700 zamijenjena još jedanput ispisanim imenom grada. Članak 2. Odluke zastavu detaljno opisuje:

Zastava Grada Splita je pravokutnog oblika s omjerom stranica širine i dužine zastave 1:2. Površina zastave je plave boje, koja se lagano nijansira, od tamnije do svjetlije nijanse. Omjer iznijansiranosti je postupan od tamnije plave boje pri hvatištu vodoravnog izvješavanja zastave do, za nijansu, svjetlije plave boje na njenom slobodnom kraju. Na zastavi se, u središnjem dijelu njene lijeve polovice, u dijelu tamnije plave nijanse podloge zastave nalazi slika simbola: zvonik katedrale sv. Dujma izdignut na povijesnoj gradskoj jezgri (nekad Dioklecijanova palača). Simbol na zastavi izveden je iz imena Grada – SPLIT, u bijeloj boji, te svojim nizanjem strukturira opisanu sliku. Dužina podloge (povijesna jezgra) u odnosu na visinu zvonika je u istom

61 Josip Vrančić: *Dizajn na kvadrat* / Boris Ljubičić, Zagreb 2011., 18.

62 Zaključak o usvajanju idejnog rješenja zastave Grada Splita, 6. IV. 1995., *Službeni glasnik Grada Splita*, br. 4/1995, 6. IV. 1995.

63 Odluka o zastavi Grada Splita, 6. IV. 1995., *Službeni glasnik Grada Splita*, br. 4/1995, 6. IV. 1995.

omjeru. Zvonik je prikazan sa četiri etaže, iskošenim krovom i križem na vrhu. Svaka sljedeća etaža je uža u odnosu na donju, a krov je prikazan s jednim sljemenom. Krajnje točke simbola, ucrtanog na zastavi, jednako su udaljene od tri najbliže stranice zastave, te zamišljene simetrane duže stranice, u omjeru krajnjih točaka 1:10 u odnosu na širinu zastave.

Slika 32. Zastava Grada Splita, 1995. (Crtež Ž. H.)

Slika 33. Okomita zastava Grada Splita, 1995. (Crtež Ž. H.)

Opisana je zastava u vodoravnom položaju, za koju za sada nije nađena potvrda da je takva ikada izrađena, no sljedeći članak 3. Odluke omogućuje i okomitu inačicu:⁶⁴

Zastava se može, pored vodoravnog načina, opisanog u članku 2. ove odluke, isticati i uspravno. Ako se zastava ističe uspravno simbol je postavljen svojom osnovicom i izdignutim zvonikom uz užu stranicu zastave, s tamnijom nijansom plave boje u donjem dijelu zastave.

Ovako oblikovana zastava, zabilježena u uporabi u Splitu na nekoliko mjesta, u potpunosti podsjeća na Ljubičićev plakat Mediteranskih igara iz 1977. godine, zatvarajući puni dizajnerski krug.

STATUS DANAŠNJIH GRADSKIH SIMBOLA

Nakon što je Zakon o lokalnoj upravi i samoupravi,⁶⁵ donesen krajem 1992., donio novu teritorijalno-upravnu reformu, novouspostavljenim županijama, gradovima i općinama zakonski je omogućeno usvajanje grba i zastave, uz uvjet da dobiju odobrenje mjerodavnog tijela državne uprave. Uskoro je donesen i Pravilnik o postupku za utvrđivanje grba i zastave jedinice lokalne samouprave,⁶⁶ kojim su utvrđena temeljna načela izgleda i sadržaja gradskih grbova i zastava u Republici Hrvatskoj te postupak ishodovanja takvog odobrenja.⁶⁷

Sukladno navedenom Pravilniku, grbovi jedinica lokalne uprave i samouprave moraju biti izrađeni po pravilima heraldike, sadržavati samo štit s likovnim sadržajem u njemu, bez vanjskih heraldičkih elemenata izvan štita, ne

64 Isto.

65 Zakon o lokalnoj upravi i samoupravi, *Narodne novine*, 90/1992.; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o lokalnoj upravi i samoupravi, *Narodne novine*, 94/1993., 117/1993., 5/1997., 17/1999., 128/1999., 51/2000. i 105/2000.; Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, *Narodne novine*, 33/2001.; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, *Narodne novine*, 129/2005., 109/2007., 125/2008., 36/2009., 150/2011.

66 Pravilnik o postupku za utvrđivanje grba i zastave jedinice lokalne samouprave, *Narodne novine*, 80/1994.; Pravilnik o dopuni Pravilnika o postupku za utvrđivanje grba, i zastave jedinice lokalne samouprave, *Narodne novine*, 26/1995.; Pravilnik o postupku davanja odobrenja grba i zastave jedinici lokalne samouprave, *Narodne novine*, 94/1998.; Pravilnik o izmjenama Pravilnika o postupku davanja odobrenja grba i zastave jedinici lokalne samouprave, *Narodne novine*, 68/2004.

67 Josip Kolanović: *Grbovi jedinica lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj | Coats of Arms of Units of Local Self-Government*, Grb i zastava, Zagreb II/2008, br. 3, 8-14.

smije sadržavati državni grb ili njegove dijelove, te se mora rabiti povijesni grb, ako postoji. Zastave su propisane da budu izrađene od polja jedne boje, pravokutne u razmjeru širine i dužine stranica 1:2, s grbom smještenim u sredinu ili pomaknutom prema kopljenom rubu zastave.

Ni važeći gradski grb iz 1991., a niti zastava iz 1995. nisu u skladu s navedenim načelima te stoga nije moguće ishodovati odobrenje za njihovu uporabu od Ministarstva uprave⁶⁸ – tako da ovi splitski simboli nemaju zakonsku potvrdu te se formalno ne bi smjeli koristiti. No, budući da zakonodavac nije propisao penalne sankcije u ovom zakonu, ne postoji mehanizam kojim bi se spriječila njihova uporaba od strane gradskih vlasti.

Koliko je autoru poznato, gradske vlasti nisu nikada ozbiljnije ni pokrenule postupak ishodovanja ovih odobrenja. Nakon 2007. godine (kada se obilježavala 125. obljetnica pobjede narodnjaka u Splitu 1882., kada je i popularizirana stara gradska zastava), postojalo je više inicijativa da se odrede novi simboli gradskog identiteta, a među ostalim razmatrala se mogućnost da se usvoji ta povijesna zastava iz 1882. godine, prema izgledu zastave sačuvane u Muzeju grada Splita. Prema prikupljenim informacijama, stručno se povjerenstvo u Ministarstvu uprave očitovalo (neformalno?) da hrvatska trobojnica, unatoč njezinoj povijesnosti, nije adekvatna gradska zastava pa se od toga odustalo. Pitanje se pribavljanja formalnog odobrenja gradskih simbola od strane mjerodavnog središnjeg državnog tijela ostavilo po strani do daljnjega – zadržavajući postojeći propisani grb iz 1991. u širokoj uporabi, te skromno, gotovo „poskrivećki“ isticanu zastavu Ljubičićevog dizajna iz 1995.

ZAKLJUČAK

Split se s pravom može podičiti bogatom veksilološkom baštinom, dio koje je prikazan u ovom radu. Iako se gradski grb s prikazom pročelja Dioklecijanove palače i zvonikom prvostolnice pojavljuje već u 14. stoljeću, prve zastave koje u svjetskim izvorima identificiraju Split potječu iz 16. stoljeća, a pripadaju Bribirskim knezovima. Iako je postojanje veksilološkog predmeta s nedvojbeno splitskim obilježjima zabilježeno tek u 18. stoljeću, to dakako ne znači da se nešto slično nije rabilo i u dugim stoljećima prije te bilješke.

Gradske se zastave u suvremenom smislu pojavljuju krajem 19. stoljeća, nakon narodnjaka na općinskim izborima kada se povijesni gradski neheral-

68 Maja Bejdić: *Značenje grba i zakonska regulativa u donošenju grba općine, grada i županije*. Informator, Zagreb 12. I. 1994.

dički simbol heraldizira, pri čemu se izborom boja približava hrvatskim nacionalnim simbolima. Crveni krov bijelog zvonika nad palačom u plavom polju temelj su za usvajanje trobojne crveno-bijelo-plave gradske zastave, kakva je ostala u uporabi još i u dvadesetim godinama 20. stoljeća. Njezina uporaba onemogućena je u potpunosti zakonodavstvom šestosiječanjske diktature 1929. Nakon Drugog svjetskog rata zastave kulturnih i sportskih manifestacija i svečanosti postaju nositelj municipalnog veksilološkog identiteta, koji se formalizira krajem 20. stoljeća u samostalnoj Republici Hrvatskoj.

Gradske su vlasti 1995. usvojile gradsku zastavu koja se temelji na vizualnom identitetu proslave obilježavanja 1700. obljetnice grada. Ta zastava, kao ni gradski grb usvojen 1991., nisu u sukladnosti s pravilima za oblikovanje municipalnih simbola propisanim u Republici Hrvatskoj te stoga nisu ni dobili odgovarajuća odobrenja nadležnih tijela državne uprave pa je njihova uporaba stoga „poluslužbena“ i formalno nezakonita.

U suvremenom svijetu municipalni identitet igra sve značajniju ulogu, a razumijevanje njegove povijesne ukorijenjenosti u splitskoj baštini učvršćuje njegovu relevantnost i snagu kohezijskog medija koji okuplja SPLICANE u zajedničkoj izgradnji budućnosti svojega grada.

LITERATURA I IZVORI

- Borna Barac: *Banknotes of the States of the Former Yugoslavia 1767-2002: Bosnia & Herzegovina, Croatia, Macedonia, Montenegro, Serbia, Slovenia & Yugoslavia*. Zagreb 2002.
- Maja Bejdić: *Značenje grba i zakonska regulativa u donošenju grba općine, grada i županije*. Informator, Zagreb 12. I. 1994.
- Tea Blagajić Januška: *125 godina pohrvaćenja splitske općine 1882. – 2007*. Split 2007.
- Laris Borić: *O pojavi ranorenesansnih dekorativnih motiva u zadarskoj gotičkoj stambenoj arhitekturi sedamdesetih godina 15. stoljeća*. Peristil, Split 56/2013., br. 1, 49-59.
- Jelena Borošak Marjanović: *Zastave kroz stoljeća, zbirka zastava i zastavnih vrpca Hrvatskog povijesnog muzeja*. Zagreb 1996.
- Tony Campbell: *Portolan Charts from the Late Thirteenth Century to 1500 (Cartography in Medieval Europe and the Mediterranean)*. U: *The History of Cartography*, Volume 1, Chicago 1987., 371-463.

- Zana Dragičević: *Elementi venecijanske cvjetne gotike na lovranskim vilama: primjeri graditelja Carla Seidla i Attilia Maguola*. Zbornik Lovranščine, Lovran 2/2012., 173-194.
- Arsen Duplančić: *Splitski spomenici u Kavanjinovu 'Bogatstvu i uboštvu'*. Kulturna baština, Split VIII/1982, br. 13, 17-34.
- Arsen Duplančić: *Grbovi obitelji Bolis i Macukat*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split 26/1986, 503-511.
- Arsen Duplančić: *Mletački lavovi u Splitu*. Kulturna baština, Split 18/1988., 28-37.
- Arsen Duplančić, Hanja Buble: *Ex libris u biblioteci Arheološkog muzeja u Splitu. Katalog izložbe*. Split 1993.
- Arsen Duplančić: *Sudbina knjižnice splitske obitelji Martinis-Marchi*. U: *Knjižnica splitske obitelji Martinis-Marchi. Katalog izložbe*. Split 2001., 5-31.
- Arsen Duplančić, Milan Ivanišević, Slavko Kovačić: *Sveti Dujam: štovanje kroz vjekove*. Split 2004.
- Cvito Fisković: *Najstariji kameni grbovi grada Splita*. Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb n. s. 17/1936., 183-194.
- Cvito Fisković: *Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti*. Peristil, Split 1/1954, br. 1, 71-102.
- Flaggen und Wappen der Welt*. Abadie Papiergesellschaft AG, Wien [1928.] (više izdanja i reprinta)
- Tomislav Galović, Emir O. Filipović: *Prilog bibliografiji radova o heraldici (s posebnim osvrtom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu)*. Arhivski vjesnik, Zagreb 51/2008., br. 1, 161-228.
- Miroslav Granić, Denis Martinović: *Grbovi i rodoslovlja: iz Povijesnog arhiva u Zadru*. Split 1997.
- Miroslav Granić, Denis Martinović: *Plemstvo Kraljevine Dalmacije 1814. – 1918*. Split 2018.
- Ante Grubišić: *Povijesne zastave u Muzeju Slavonije do 1945.godine: katalog izložbe (Zastave iz fundusa Muzeja Slavonije)*. Osijek 2017.
- Željko Heimer: *Identitet Oružanih snaga Republike Hrvatske iskazan zastavama vojnih postrojbi u Domovinskom ratu i nakon njega*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2013.
- Željko Heimer: *Ceremonial Flags of the Croatian Units of Local Government: A New Phenomenon Emerging from the People?* U: Marcel van Westerhoven

- (ur.): *Proceedings of the 25th International Congress of Vexillology, Rotterdam, The Netherlands, 4-10 August 2013*, Rotterdam 2016., 414-439.
- Željko Heimer: *Historical Origins of Contemporary Croatian Municipal Flags*, 27th International Congress of Vexillology, London, England, August 2017, zbornik u tisku, isto objavljeno na gruzijskom ქელიკო ჰეიმერი [Zheli-ko Heimeri] (Željko Heimer): ხორვატიის თანამედროვე მუნიციპალური დროშების ისტორიული წარმოშობა [*Khorvatiis Tanamedrove Municipalu-ri Droshebis Istoriuli Tsarmoshoba*] (*Historical Origins of the Contemporary Croatian Municipal Flags*, ჰეროლდი [Heroldi] (Herold), 6/2017., 22-60, Summary in English: 143.
- Friedrich Heyer von Rosenfeld: *Der Adel des Königreichs Dalmatien*, Wien 1873.
- Radovan Ivančević: *I „gotski“ i „gotički“*. *Problemi stručne terminologije*. Peristil, Split 5/1962., br. 1, 135-137.
- Milan Ivanišević: *Grb Grada Splita, Nagrada Grada Splita*. U: Duplančić, Ivanišević i Kovačić: *Sveti Dujam: štovanje kroz vjekove*. Split 2004.
- Milan Ivanišević: *Grbovi u splitskoj prvostolnoj crkvi i riznici*. U: Branko Matulić i Vinicije B. Lupis (ur.): *Verba volant – scripta manent: Zbornik u čast akademika Stjepana Krasića, OP*, Split 2019., 665-683.
- Mario Jareb: *Hrvatski nacionalni simboli*. Zagreb 2010.
- Zmago Jelinčič: *Katalog bankovcev jugoslavanskih dežel – 2. del pomožne izdaje = Katalog novčanica jugoslavenskih zemalja – 2. dio pomoćna izdanja= Paper money catalogue of Yugoslav countries – Part 2 auxillary issues*. Ljubljana 1989.
- Josip Kolanović: *Grbovi jedinica lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj | Coats of Arms of Units of Local Self-Government*. Grb i zastava, Zagreb II/2008, br. 3, 8-14.
- Mira Kolar Dimitrijević: *Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941. godine*. Zagreb 2013.
- Urban Krizomali: *Grbovi splitskih nadpastira*. List Biskupije splitsko-makar-ske, Split 62/1940., br. 11/12, 101-105.
- Meri Kunčić: *Obiteljske palače i grbovi u Splitu u 15. i 16. stoljeću*. Hrvatska revija, Zagreb II/2002., br. 4, 40-47.
- Emilij Laszowski: *Grbovi Jugoslavije*. Zagreb, 1932.
- Dušan Manger: *Za očuvanje gradskih grbova*. Novo doba, Split 12. X.1933., 5.
- Huáng Míngyán (黄明延): *中国旗帜图谱 (Zhōngguó Qízhì Túpǔ) | Atlas of Flags in China*. Peking 2003., 3. *Narodne novine*, 1992. – 2011.

Stanko Piplović: *Dioklecijanov mauzolej između dvaju svjetskih ratova*. Radovi Zavoda povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zadar 2002., br. 44, 207-242.

Branislav Radica: *Novi Split 1918.-1930*. Split 1931.

Giacomo Russo: *Portolan Chart of Europe Showing the British Isles part B0*, Mesina 1550., pristup ostvaren 20. III. 2019., <http://www.bl.uk/online-gallery/onlineex/unvbrit/p/001add000031318u000000b0.html>

Pietro Russo: *Carta náutica del Mediterráneo, mar Negro y mara de Azov*, Mesina, 1508., pristup ostvaren 15. IV. 2016., <https://artsandculture.google.com/asset/carta-n%C3%A1utica-del-mediterr%C3%A1neo-mar-negro-y-mara-de-azov/1wEoBZ-AsoY7MA?hl=es>

Službeni glasnik Općine Split, Split 1969. – 1978.

Službeni glasnik Grada Splita, Split 1993. – 2013.

Whitney Smith: *Prolegomena to the Study of Political Symbols*. Doktorska disertacija, Boston University, 1969.

Whitney Smith: *Flags through the ages and across the world*. New York 1975.

Hugo Gerard Ströhl: *Städtewappen von Österreich-Ungarn*. Wien, 1904.

Elvira Šarić: *Izložba 'Štandarac na trgu' prigodom obilježavanja 20. godišnjice upisa Dioklecijanove palače u popis svjetske baštine*. Split 1999.

Elvira Šarić Kostić: *Splitski grbovi: Kameni grbovi iz Muzeja grada Splita / Coats of Arms of Split: Stone Coats of Arms from the Split City Museum*. Split 2018.

Tomislav Todorović: *Zastave jadranskog priobalja na portolanskim kartama (1) – Zastava Senja i njene varijacije | Flags of Adriatic Coast on Portolan Charts (1) – Flag of Senj and Its Variations*. Grb i zastava, Zagreb XI/2017., br. 21, 13-17.

Tomislav Todorović: *Zastave jadranskog priobalja na portolanskim kartama (2) – Zastava Šibenika | Flags of Adriatic Coast on Portolan Charts (2) – Flag of Šibenik*. Grb i zastava, Zagreb XI/2017., br. 22, 23-27.

Tomislav Todorović: *Zastave jadranskog priobalja na portolanskim kartama (3) – Plavo-bijela zastava: od Neretve do Dubrovnika i dalje... | Flags of Adriatic Coast on Portolan Charts (3) – Blue-White Flag: from the Neretva to Dubrovnik, and beyond...*, Grb i zastava, Zagreb XII/2018., br. 23, 10-13.

Tomislav Todorović: *Zastave jadranskog priobalja na portolanskim kartama (4) – Zastava Dubrovnika: činjenice, fikcija i njihove kombinacije | Flags of Adriatic Coast on Portolan Charts (4) – The Flag of Dubrovnik: Facts, Fiction and Both*. Grb i zastava, Zagreb XII/2018., br. 24, 10-13.

Tomislav Todorović: *Zastave jadranskog priobalja na portolanskim kartama (5)*

– *Zastava Venecije | Flags of Adriatic Coast on Portolan Charts (5) – The Flag of Venice*. Grb i zastava, Zagreb XIII/2019., br. 26, 7-10.

Tomislav Todorović: *Zastave jadranskog priobalja na portolanskim kartama (6) – Sjeverno i središnje priobalje: rijetko označavani gradovi; Errata 1. do 5. dijela | Flags of Adriatic Coast on Portolan Charts (6) – The Northern and Central Coast: Rarely Marked Cities; Errata for Parts 1 through 5*. Grb i zastava, Zagreb XIV/2020., br. 27, 8-12.

Tomislav Todorović: *Zastave jadranskog priobalja na portolanskim kartama (7) – Južno priobalje | Flags of Adriatic Coast on Portolan Charts (7) – The Southern Coast*. Grb i zastava, Zagreb XIV/2020., br. 28, 9-12.

Toma Arhiđakon: *Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*. Split 2003.

Josip Vrančić: *Dizajn na kvadrat / Boris Ljubičić*. Zagreb 2011.

Bartol Zmajić: *Heraldika, sfragistika, genealogija*. Zagreb 1971.

THE FLAGS OF THE CITY OF SPLIT

Summary

Since time immemorial, the corner stone of the city of Split's visual identity has been the monumental Diocletian's Palace with St. Domnius' cathedral belltower. This is a recurring motif on coats of arms and signets since the 14th century. Historical sources on the use of flags are of a newer date, although 16th century portulan nautical charts occasionally depict flags above the port of Split – showing variations of the Bribir dukes' coat of arms. The municipal flagpole in Split, the so-called *šandarac*, also dates from the same time. We know it has been located on the present-day People's Square in Split since 1515. It was never clear which flag was displayed on this flagpole, but we can assume it must have been that of the Venetian Republic. A special flag with the symbols of Split is depicted in one of Antonio Zuedenigo's 18th century watercolor paintings: a blue flag with white decorations, displayed on the balcony of the municipal theatre building on the present-day People's Square. At the end of the 19th century, after the victory of the Croatian national party in the municipal government a tricolor red, white, and blue flag was introduced into use. This flag was based on the then modernized coat of arms, which was also formally assigned to the city of Split in 1887. The use of the tricolor Croatian flag, with the city's coat of arms in the middle, as the formal city flag, was also adopted by other Dalmatian municipalities at the time, as a way of displaying a Croatian flag in the then administratively separate Kingdom of Dalmatia. In the aftermath of the Dictatorship of January 6, the use of all local symbols was forbidden, including flags, and after WWII the new regime at first refrained from the use of the ideologically 'suspicious' local symbols. A new municipal coat of arms was adopted in 1969, with a historical Croatian coat of arms and a coat of arms with a five-point red star on both sides of the belltower. Use of flags was recorded even earlier, in the 1960s, for certain public ceremonies, such as the Theatre Summer in Split. These flags were blue with white symbols. A blue flag with a white symbol was also adopted as the official flag of the Mediterranean Games held in Split in 1979, which remained in use as the official city flag for the following decade, when it became replaced with a flag marking the 1700-year anniversary of the foundation of the city of Split. This latest flag also remained in the practical function as the city flag for the following decade. The third version of the city flag, based on the visual identity of the previous one, was finally adopted as the official city flag. Both these flags, as well as the one designed for the Mediterranean Games, were authored by the renowned Croatian designer Boris Ljubičić. The latest city flag's background features different shades of blue. On top of this blue-shaded background is a stylized white logo consisting of the name of Split, which is repeated and stacked together so it forms the Palace with the belltower. Both the flag and the modified 1991 version of the coat of arms in which St. Domnius replaced the red star, do not meet the requirements of the heraldic and vexillological principles prescribed for coats of arms and the flags of local governments, and are not approved by the Croatian Ministry of Public Administration.

Keywords: flag, vexillology, coat of arms, heraldry, municipal identity symbol, municipal flag, city flag